

УДК 378.147:78

Зуб Г. В.

ДО ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО РОБОТИ З ІНСТРУМЕНТАЛЬНИМИ АМАТОРСЬКИМИ КОЛЕКТИВАМИ

У статті представлено аналіз підходів до визначення сутності ансамблевого й оркестрового виконавства для підготовки фахівців музичного мистецтва до роботи з інструментальними аматорськими колективами. Визначено, що колективне виконавство належить до різних видів – ансамблевого та колективного; кожен із них має свої відмінні та характерні риси. Основною відмінністю оркестру від ансамблю є те, що в оркестрі музиканти поєднуються у групи, які грають в унісон. Проаналізовано наявні класифікації аматорських інструментальних колективів. Доведено, що особливості аматорських інструментальних колективів найбільш доцільно виявляти, зіставляючи їх із професійними. Головною відмінністю колективів є особливість цілей і завдань, які вони вирішують; особливою відзнакою аматорсько-інструментального колективу є те, що носієм мети є не тільки керівник, а й учасники.

Ключові слова: фахівці музичного мистецтва, інструментальні аматорські колективи, ансамблеве та колективне музикування, класифікація.

Реформування вітчизняної системи вищої освіти України потребує впровадження до навчального процесу нових форм, методів, засобів, інноваційних педагогічних технологій, спрямованих на підвищення якості фахової підготовки майбутніх учителів. У низці державних документів та нормативних актів (Закону «Про вищу освіту» (2017); Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013)) задекларовано комплекс концептуальних ідей і положень щодо актуалізації визначених завдань. Відповідно до запитів сучасності, значно зростають вимоги до професійних умінь та навичок, компетентності фахівців музичного мистецтва, їхньої здатності використовувати набутий професійний досвід у самостійній практичній художньо-творчій діяльності, у т. ч. у процесі роботи з аматорськими інструментальними колективами.

Концептуальні аспекти фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва висвітлено у працях вітчизняних науковців, зокрема з таких аспектів: історії становлення музично-педагогічної освіти (Г. Ніколаї, Т. Танько, В. Черкасов); теоретичних концепцій професійної підготовки вчителів музичного мистецтва (А. Козир, Л. Масол, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Щолокова); впровадження компетентнісного підходу до професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва (Е. Карпова, М. Михаськова, І. Полубояринова, Т. Пляченко).

Окремі дослідження присвячені проблематиці педагогічного керівництва музичними інструментальними колективами: вокально-інструментальним ансамблем (Б. Брилін, Н. Коваленко); народно-інструментальним ансамблем (А. Болгарський); дитячим духовим оркестровим колективом (О. Неженський, Я. Сверлюк); студентським музичним колективом (О. Горбенко, Л. Паньків, Т. Пляченко); народно-оркестровим колективом (Ю. Бай, Г. Бродський, О. Ільченко, М. Малахова); самодіяльним естрадним оркестром і ансамблем (О. Большаков, В. Кузнецов).

Мета статті – проаналізувати особливості ансамблевого та оркестрового виконавства, класифікації інструментальних аматорських колективів для підготовки майбутніх фахівців музичного мистецтва до роботи з інструментальними аматорськими колективами.

Творча діяльність фахівців музичного мистецтва зумовлюється євроінтеграцією нашої країни, запровадженням дипломів міжнародного зразка, що потребує вдосконалення й урізноманітнення форм і методів їхньої підготовки. З огляду на це, майбутні фахівці мають бути здатними не тільки до професійної самореалізації, а й до залучення аматорів до глибокого пізнання творів музичного мистецтва у процесі колективних музичних занять.

Аматорське інструментальне мистецтво у сучасному суспільстві представлено різними видами ансамблів та оркестрів – духові оркестри, брас-шоу ансамблі, оркестри народних інструментів, ансамблі народної музики, естрадно-симфонічні оркестри, ансамблі старовинної музики, інструментальні ансамблі тощо. За складом учасників до них входять як дорослі, так і діти. Переважною основою діяльності таких колективів є школи мистецтв, музичні школи, вищі навчальні заклади, клубні установи різного типу.

Отже, сучасне естрадно-інструментальне музикування характеризується різноманітністю форм і складів аматорських колективів, представлених як оркестрами, так і ансамблями. У мистецтвознавстві існують різні підходи до визначення цих понять. Коротко розглянемо їх.

Передусім зазначимо, що музичне виконавство існує у трьох основних видах – сольному, ансамблевому та колективному. В основу даної класифікації покладено принцип кількісної та якісної диференціації структури музичного виконавства, запропонованої Л. Сідельниковим. «Соло, ансамбль, оркестр, хор – така шкала типів виконавства, що втілює сукупність вироблених культурою типів людського спілкування» [10, с. 43–44]. Музикант вважає, що можна говорити про «два полярних типа музикування: сольне і хорове (колективне)» [10, с. 43]. Середнє положення між ними займають, на думку дослідника, ансамблеве

й оркестрове виконавство. Отже, ця класифікація заснована на русі від індивідуального до масового, від особливого до загального.

Поняття «ансамбль» у музичній науці та практиці є багаторівневим і неоднозначним. Існує багато його визначень, сформульованих у музичних словниках, енциклопедіях, а також окремих дослідженнях, присвячених загальним проблемам виконавства й композиторської творчості.

У музичній енциклопедії та музичному словникові подано різні визначення поняття «ансамбль». У дефініціях, запропонованих музичними словниками, акцентується увага на різних аспектах ансамблевого музикування – кількісному (кількість учасників виконавської групи), якісному (рівень спільного виконання), жанровому (відмінність ансамблю від оркестру, оперного ансамблю), історичному (історична специфіка ансамблю).

І. І. Польська висуває свою концепцію ансамблю як «цілісної системи композиторських і виконавських жанрів, що має специфічну струнку структуру і функції» [9, с. 75]. Т. Вороніна пропонує розглядати ансамбль як особливий тип музичного мислення: «Феномен ансамблю за своїми основними параметрами є складовою частиною величезної, узагальненої проблеми музичного мислення» [2, с. 6].

Ансамблеве виконавство найбільш повно представлено, насамперед, сферою камерної музики.

Досить чітко визначення камерного ансамблю, яке підкреслює його відмінність від камерної музики, подається у «Музичній енциклопедії»: «Камерний ансамбль. 1) Група артистів, що виступають як єдиний художній колектив із виконанням камерної музики. Найбільшим поширенням користуються камерні інструментальні ансамблі, у т. ч. струнні квартети. Зустрічаються також камерні вокальні ансамблі, ансамблі змішаного складу» [8, с. 675]. Також існує поняття «камерний оркестр» – це «інструментальний ансамбль, що виконує переважно музичні твори XVII – XVIII ст., а також твори сучасних композиторів, написані спеціально до такого складу ансамблю. Зазвичай він складається з 12–20 музикантів, де роль диригента виконує перша скрипка» [8, с. 97].

Істотні характеристики камерно-ансамблевої музики розкриває Т. А. Гайдамович. Дослідниця вказує на основні якісні параметри ансамблю, такі як його цілісність і погодженість: «Камерний ансамбль – це поняття, що припускає спільне виконання музикантами п'єси для декількох інструментів, спільний спів декількох голосів або поєднання співаків з інструменталістами й обов'язково припускає художню погодженість і спільність естетичних намірів його учасників» [3, с. 6].

Т. А. Гайдамович наводить визначення якісних і кількісних меж ансамблевих жанрів. Відзначаючи, що дует, тріо, квартет – найбільш численні й розповсюджені камерно-інструментальні ансамблі, авторка зауважує, що, крім них, існують інші ансамблі, написані для великої кількості виконавців (квінтет, секстет, септет тощо). Водночас авторка підкреслює неправомірність можливого поширення поняття «камерний ансамбль» на ансамблеві склади, які перевищують 10 учасників (окрім нонету й децимета), і вважає, що це вже не камерний ансамбль, а, швидше, невеликий оркестр. На думку І. І. Польської, відмінними рисами ансамблевого виконавства є:

- функціонування за принципом «один виконавець – один голос (одна партія)»;
- обмежена кількість учасників;
- рівноправна взаємодія партнерів;
- збалансований, гармонічний характер виконання, що є синтезом індивідуально-особистісного й колективно-спільного;
- відсутність керівництва; колективний характер художньої ініціативи;
- діалогічний (полілогічний) тип комунікативності [9, с. 158].

Ансамблеве виконавство в аспекті засобів виконання може бути інструментальним, вокальним і змішаним – вокально-інструментальним. Воно належить до жанрів «із підвищеною діалогічністю» (термін Є. Г. Антонової) [1, с. 132]. Саме процес взаємодії за допомогою спільного музикування є змістом ансамблевого виконавства.

Колективне виконавство має свої характерні риси і є феноменом спільного виконання музики великим складом учасників (інструменталістів або вокалістів), де окремі партії (голоси) виконуються групами музикантів, що дублюють один одного.

Колективне виконавство зазвичай підкорюється єдиній організуючій волі домінуючої особистості (диригента). «Виконавський колектив виступає завжди як єдине ціле, де завжди чітко організовано глибоко органічні внутрішні взаємозв'язки між його учасниками. Ці зв'язки більш міцні, ніж індивідуальні взаємозв'язки з диригентом» [4, с. 39]. Інструментальне колективне виконавство у професійній музиці представлено симфонічними й оркестровими формами; вокальне – у формах хорового співу. Згідно з музичним словником, оркестр – це «великий колектив музикантів, які грають на різних інструментах та разом виконують музичні твори, написані для цього інструментального складу» [8, с. 837]. Відмінними рисами колективного виконавства є:

- функціонування за принципом «одна партія (один голос) – декілька (або багато) виконавців»;
- відносно велика кількість учасників;
- превалювання спільно-масового над індивідуально-особистісним [9, с. 160].

Окрім зазначених загальних параметрів, властивих колективному виконавству, професійне оркестрове й хорове виконавство мають власну специфіку, пов'язану з історичною еволюцією їх структури і, насамперед,

з появою функції диригента. Характерними рисами оркестрового й хорового виконавства як основних форм колективного виконавства є:

- наявність художнього керівника (капельмейстера, диригента, хормейстера), що організує процес виконання музичних творів;
- переважно одноосібний характер художньої ініціативи;
- нерівноправний, ієрархічний характер виконавського процесу;
- складний синтез різних типів комунікативності [9, с. 162].

Отже, колективне виконавство поєднує постать диригента, керівника, який є носієм особистісної інтерпретаційної версії музичного твору. Ансамблеве та оркестрове виконавство належать до різних видів – ансамблевого та колективного; кожен із видів має свої відмінні та характерні риси. Поняття «оркестр» та «ансамбль» розрізняють за їх складом та кількістю учасників. Головною відмінністю оркестру від ансамблю є те, що в оркестрі музиканти поєднуються у групи, які грають в унісон.

Що стосується аматорських інструментальних колективів, то для вирішення завдань дослідження необхідно їх класифікувати. Згідно з педагогічним словником, поняття «класифікація» визначається як «розподіл предметів будь-якого роду на взаємопов'язані класи згідно з істотними ознаками, що властиві предметам даного роду і відрізняють їх від предметів інших родів; кожен клас займає у системі певне постійне місце і, в свою чергу, поділяється на підкласи» [5, с. 547].

Що стосується класифікації аматорських інструментальних колективів, то В. Г. Кузнецов відзначає певні труднощі у їх визначенні: «у практиці аматорських естрадних колективів зустрічаються настільки незвичайні поєднання інструментів, що часом важко провести класифікацію» [7, с. 24].

Одним із перших спробував дослідити питання класифікації естрадних інструментальних колективів Д. Браславський. У класифікації В. Г. Кузнецова представлено різні інструменти, типи і види складів естрадних аматорських оркестрів і ансамблів [7, с. 117–120]. Науковець стверджує, що вищою формою аматорської естради є естрадно-симфонічні оркестри та біг-бенди, що виконують складні твори. Естрадно-симфонічний оркестр, як і поняття «оркестр», характеризується, перш за все, наявністю різних оркестрових груп (на відміну від камерного інструментального ансамблю) – струнної смичкової, саксофонів, мідних духових інструментів та ритм-групи, а також введенням до складу таких додаткових інструментів, як гобой, фагот, валторна, арфа тощо.

Естрадні та джазові аматорські оркестри у практичній діяльності представлено у трьох видах:

- великий оркестр, до складу якого входять п'ять саксофонів (два альту, два тенора, один баритон), чотири труби, чотири тромбони, ритм-група;
- середній оркестр – чотири саксофони (два альту, два тенора або альт, два тенора і баритон), три труби, один-два тромбони, ритм-група;
- малий оркестр – три саксофони, дві труби, тромбон, ритм-група.

Естрадно-симфонічний і естрадний аматорські оркестри, порівняно з ансамблями, мають значно більше тембро-динамічних можливостей. Для них характерним є застосування різноманітних прийомів гри – використання закритих звуків (сурдин) у групі мідних інструментів, найрізноманітніші темброві гармонійні поєднання інструментів.

Широке поширення у практиці роботи аматорських інструментальних колективів отримали різні за складом естрадні та джазові ансамблі. Досить поширеною є класифікація ансамблів за особливостями комплектування, за кількістю учасників й інструментів:

- неповна ритм-група – найменший естрадний або джазовий ансамбль, який може існувати як самостійна художня одиниця, виконувати інструментальну музику і забезпечувати повноцінний з погляду естетики акомпанемент. Ритм-група є основою для створення інших видів ансамблів. Найбільш типовими є такі склади: фортепіано, ударні, контрабас або гітара-бас; акордеон, ударні, контрабас; акордеон, гітара, контрабас;

– квартет, де неповна ритм-група є основою колективу і складається, наприклад, із ритм-групи і гітари. Найбільш часто у практиці зустрічаються такі квартети, як ритм-група і саксофон, ритм-група і труба, ритм-група і кларнет тощо;

– квінтет, що складається з ритм-групи і двох інструментів (ритм-група, труба і саксофон; ритм-група, труба і кларнет; ритм-група, гітара і саксофон тощо). Зустрічаються й однорідні інструменти: ритм-група і два саксофони; ритм-група і дві труби; ритм-група і дві скрипки тощо;

– секстет має у складі ритм-групу і три інструменти;

– септет має у складі ритм-групу і чотири інструменти у різних поєднаннях.

Однак перераховані класифікації не відображають суті і специфіки сучасних аматорських інструментальних колективів. Ми беремо за основу класифікацію, запропоновану А. Л. Коротєєвим [6, с. 11], що ґрунтується на виділених ознаках, відповідно до:

- виду колективу, виходячи з форм музикування та художньо-виконавських можливостей: ансамбль, оркестр, інструментальна група, біг-бэнд тощо;
- демографічного складу: дитячі, молодіжні, жіночі, ветеранів тощо;
- відомчої належності: колективи державних і відомчих установ культури, навчальних закладів, військові.

Аналіз класифікацій аматорських інструментальних колективів дає підстави зробити висновок, що особливості аматорських інструментальних колективів найбільш доцільно виявляти, зіставляючи їх із професійними, що належать до різних видів виконавств. Головною відмінністю колективів є особливість цілей і завдань, які вони вирішують. Особливою відзнакою аматорського інструментального колективу від професійного є те, що носієм мети (завдань) тут є не тільки керівник, але й учасники колективу.

Зазначимо, що професійні знання майбутніх фахівців, які мають керувати інструментальними аматорськими колективами, з означених питань є необхідними для: усвідомлення ролі та можливостей керівника в організації творчої діяльності аматорських колективів; просвітницької діяльності керівника; вільного оперування знаннями й уміннями щодо керівництва інструментальним аматорським колективом; визначення форм і методів репетиційної роботи у конкретних ситуаціях.

Використана література:

1. Антонова Е. Г. Принцип диалогичности в исполнительской ситуации инструментального концерта / Е. Г. Антонова // Теория и история музыкального исполнительства: сб. науч. тр. / под ред. Л. С. Небольовой. – Київ : Изд-во Киев. гос. консерватории, 1989. – С. 132–142.
2. Воронина Т. А. О камерном музицировании и становлении исполнителя / Т. А. Воронина // О мастерстве ансамблиста : сб. науч. тр. / отв. ред. Т. А. Воронина; науч. ред. И. М. Тайманов. – Л : ЛОЛГК, 1986. – С. 6–21.
3. Гайдамович Т. А. Камерный ансамбль / Т. А. Гайдамович. – Москва : Музгиз, 1993. – 56 с.
4. Ержемский Г. Л. Психология дирижирования: Некоторые вопросы исполнительства и творческого воздействия дирижера с музыкальным коллективом / Г. Л. Ержемский. – Москва : Музыка, 1988. – 80 с.
5. Коджаспирова Г. М. Педагогический словарь / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – Москва : Академия, 2005. – 176 с.
6. Коротеев А. Л. Самостоятельные ежедневные занятия на специнструменте как составная часть учебного процесса (медные духовые инструменты: труба, корнет, альт, тенор, баритон) : метод. указ. с нотными примерами / А. Л. Коротеев. – Мн. : МИК, 1985. – 24 с.
7. Кузнецов В. Г. Организация и методика учебно-воспитательной работы в самостоятельных эстрадных музыкальных коллективах (в помощь руководителям самостоятельных коллективов) : [метод. пособ.] / В. Г. Кузнецов. – Москва : ВНМЦ народного творчества, 1979. – 31 с.
8. Музыкальная энциклопедия : в 6 т. / гл. ред. Ю. В. Келдыш. – Москва : Советская энциклопедия : Советский композитор. – 1982. – Т. 1. – 1058 с.
9. Польська І. І. Камерний ансамбль: історія, теорія, естетика : [монографія] / І. І. Польська. – Харків : ХДАК, 2001. – 396 с.
10. Сидельников Л. Симфоническое исполнительство: Эстетика и теория : историч. очерк. / Л. Сидельников. – М. : Сов. композитор, 1991. – 286 с.

References:

1. Antonova E. G. Princip dialogichnosti v ispolnitel'skoj situacii instrumental'nogo koncerta // Teoriya i istoriya muzykal'nogo ispolnitel'stva : Sb. nauch. tr. / pod red. L. S. Nebolyubovoj. – Kyiv : Izd-vo Kiev. gos. konservatorii, 1989. – S. 132–142. [in Russian]
2. Voronina T. O kamernom muzicirovanii i stanovlenii ispolnitelya // O masterstve ansamblista : sb. nauch. tr. / отв. ред. Т. А. Воронина; науч. ред. И. М. Тайманов. – L: LOLGK, 1986. – S. 6–21. [in Russian]
3. Gajdamovich T. A. Kamernyj ansambl' / T. A. Gajdamovich. – M., Muzgiz, 1993. – 56 s. [in Russian]
4. Erzhemskij G. L. Psihologiya dirizhirovaniya: Nekotorye voprosy ispolnitel'stva i tvorcheskogo vozdejstviya dirizhyora s muzykal'nym kollektivom. – Moscow : Muzyka, 1988. – 80 s. [in Russian]
5. Kodzhaspirova G. M. Pedagogicheskij slovar' : dlya stud. vyssh. i sred. ped. ucheb. zaved. / G. M. Kodzhaspirova, A. Yu. Kodzhaspirov. – Moscow : Akademiya, 2005. – 176 s. [in Russian]
6. Koroteev A. L. Samostoyatel'nye ezhdnevnye zanyatiya na specinstrumente kak sostavnaya chast' uchebnogo processa (mednye duhovye instrumenty: truba, kornet, al't, tenor, bariton) : metodicheskie ukazaniya s notnymi primerami / A. L. Koroteev. – Mn. : MIK, 1985. – 24 s. [in Russian]
7. Kuznecov V. G. Organizacija i metodika uchebno-vospitatel'noj raboty v samodeyatel'nyh ehstradnyh muzykal'nyh kollektivah (v pomoshch' rukovoditeljam samodeyatel'nyh kollektivov) : [metod. posob.] / V. G. Kuznecov. – Moscow : VNMC narodnogo tvorchestva, 1979. – 31 s. [in Russian]
8. Muzykal'naya ehnciklopediya : v 6 t. / gl. red. Yu. V. Keldysh. – Moscow : Sovetskaya ehnciklopediya : Sovetskij kompozitor. – 1982. – T. 1. – 1058 s. [in Russian]
9. Pol's'ka I. I. Kamernij ansambl': istoriya, teoriya, estetika: Monografiya. – Harkiv: HDAK, 2001. – 396 s. [in Ukrainian].
10. Sidel'nikov L. Simfonicheskoe ispolnitel'stvo: Estetika i teoriya: Istorich. ocherk. – Moscow : Sov. kompozitor, 1991. – 286 s. [in Russian]

Зуб Г. В. Проблема подготовки будущих специалистов музыкального искусства к работе с инструментальными аматорскими коллективами

В статье представлен анализ подходов к определению сущности ансамблевого и оркестрового исполнительства для подготовки специалистов музыкального искусства к работе с инструментальными аматорскими коллективами. Определено, что коллективное исполнение объединяет руководителя как носитель личностной интерпретационной версии музыкального произведения. Ансамблевое и оркестровое исполнение принадлежат к разным видам исполнительства – ансамблевому и коллективному; каждый из видов имеет свои отличительные и характерные черты. Основным отличием оркестра от ансамбля является то, что в оркестре музыканты объединяются в группы, которые играют в унисон. Проанализированы существующие классификации аматорских инструментальных коллективов. Доказано, что особенности аматорских инструментальных коллективов наиболее целесообразно выявлять, сопоставляя

их с профессиональными. Главным отличием являются особенности целей и задач, которые они решают. В отличие от профессионального, в аматорском коллективе носителем цели является не только руководитель, но и участники.

Ключевые слова: специалисты музыкального искусства, инструментальные аматорские коллективы, ансамблевое и коллективное музицирование, классификация.

Zub G. V. The problem of training future specialists of musical art to work with instrumental amateur collectives

The article presents analysis of approaches to determining the essential of ensemble and orchestral performance for training future specialists of musical art to work with instrumental amateur collectives. It is determined that the collective performance is united by the figure of leader who is the bearer of personal interpretation version of the musical work; ensemble and orchestral performance belong to different types of performance – ensemble and collective; each species has its own distinctive and characteristic features; the main difference between orchestra and ensemble is that in the orchestra musicians are united in groups that play as one man. The existing classifications of amateur instrumental groups are analyzed. It is proved that the peculiarities of amateur instrumental collectives are most expedient for detect, comparing them with professional ones; the main difference is the features of the goals and objectives that they decide; a special difference between the amateur instrumental group and the professional is that the goal bearer is not only the leader, but also the participants.

Key words: specialists of musical art, instrumental amateur groups, ensemble and collective music making, classification.